ŠVICA KRASA

Kako poskušamo graditi razvoj
iz majhnega prostora

I. POGLAVJE

Prostor, ki še ni vedel, da je projekt

I. POGLAVJE

Prostor, ki še ni vedel, da je projekt

»Prostor ne postane obrobje zato, ker je daleč od središča.
Obrobje postane takrat, ko začne sam o sebi razmišljati kot o obrobju.«

Prostor ne postane obrobje zato, ker je daleč od središča.

Obrobje postane takrat, ko začne sam o sebi razmišljati kot o obrobju.

Ko nenehno meri, česa nima, namesto da bi se vprašal, kaj že ima. Ko se mu zdi normalno, da mladi odhajajo drugam, da je gozd samo gozd, da je stara trta samo stara trta, da je skupno zemljišče ostanek preteklosti, da je manjšinski jezik kulturno vprašanje, ločeno od gospodarstva, in da je meja omejitev namesto geografske lege.

Kras vedno znova tvega, da pade v to past.

Če ga pogledamo na upravnem zemljevidu, je Repentabor majhna občina na pragu Trsta. Malo naprej je Slovenija. Naokrog so vasi, gozdovi, kamnolomi, vinogradi, travniki, poti, skale in doline. Zdi se, da gre za omejen prostor, ki bi prav zato lahko deloval obrobno v primerjavi z velikimi središči, kjer se zbirajo kapital, univerze, infrastruktura in odločitve.

Toda dovolj je spremeniti merilo in pred nami se pokaže povsem drugačna slika.

Trst je oddaljen le nekaj kilometrov. Slovenija v resnici ni »na drugi strani«: je del iste pokrajine. Morje je blizu. Pristaniški sistem severnega Jadrana je blizu. Univerze in raziskovalna središča so blizu. Evropske mreže sodelovanja potekajo skozi to regijo. Območje spada v eno najbolj prepoznavnih kraških pokrajin na svetu. Lokalni kamen je vgrajen v stavbe daleč od tod. Vino in kmetijske sorte pripovedujejo stoletja prilagajanja zahtevnemu okolju. Slovenski jezik ni folklorni okrasek, temveč živ del krajevne identitete.

In potem so tu srenje.

Ko smo začeli o vsem tem razmišljati skupaj, prvo vprašanje ni bilo, kateri razpis je odprt.

Bilo je drugačno.

> *Je mogoče, da vse te danosti obstajajo na istem prostoru, pa jih še vedno obravnavamo kot ločene probleme?*

Iz tega vprašanja je v bistvu nastala Švica Krasa.

Ne kot volilni program. Ne kot stranka. Ne kot društvo, ki bi se preprosto pridružilo številnim drugim že obstoječim organizacijam na tem območju.

Na spletni strani je ideja opredeljena kot neodvisen civilni laboratorij: poslušati prostor, potrebe spreminjati v predloge ter povezovati ljudi in znanja. Tudi predstavljena metoda je jasna:

vsak predlog naj bi prestal ekonomsko in finančno analizo, pravno preverjanje, iskanje možnih virov financiranja, presojo stroškov, koristi in tveganj ter pripravo izvedbenega načrta.[1]

Izhodišče je bilo preprosto, skoraj samoumevno.

Toda njegove posledice so bile manj samoumevne.

Pomenilo je namreč trditi, da ideja ni dobra samo zato, ker je privlačna.

Prestati mora številke.

Predpise.

Pristojnosti organa, ki naj bi jo uresničil.

Razpoložljivost zemljišč.

Lastniško strukturo.

Stroške.

Čas.

Možnost, da se najde nekdo, ki jo bo financiral.

Predvsem pa mora prestati srečanje z resničnostjo.

1. Zakaj ime »Švica Krasa«

Ime je bilo namenoma pretirano.

Prav v tem je bil njegov smisel.

Nihče si ni mogel resno predstavljati, da bi Repentabor spremenili v švicarski kanton ali da bi na Kras prenesli ustavno ureditev, ki je nastala iz povsem drugačne zgodovine.

Švica ni bila model za kopiranje.

Bila je vprašanje.

Kaj nekaterim majhnim prostorom omogoča, da organizirajo presenetljivo veliko stopnjo samostojnosti, odgovornosti, blaginje in raznolikosti?

In predvsem: katere od teh načel lahko opazujemo, ne da bi njihove institucije skušali mehansko prenesti drugam?

Švicarska ureditev deli oblast med konfederacijo, kantone in občine ter posebno težo pripisuje subsidiarnosti: pristojnosti naj bi se, kolikor je mogoče, izvajale na ravni, ki je državljanom najbližja. Federalizem in neposredna demokracija sobivata z izrazito jezikovno in kulturno raznolikostjo. Uradni švicarski viri prav lokalno samostojnost, sodelovanje prebivalstva ter sposobnost povezovanja raznolikosti in enotnosti opisujejo kot strukturne elemente sistema.[2]

Tudi večjezičnost ni obravnavana zgolj kot simbolno vprašanje. Vgrajena je v institucionalno arhitekturo, zakonodajo in delovanje uprave.[3]

Kras ni Švica.

Ta razlika je bistvena.

Nima kantonov. Nima primerljive lokalne davčne suverenosti. Ne deluje v istem institucionalnem redu. Italijanska občina deluje znotraj pristojnosti ter finančnih, deželnih in državnih pravil, ki so bistveno drugačna.

Toda provokacija ostaja.

Repentabor je namreč majhen, dvojezičen, prostorsko jasno določen in umeščen v čezmejno območje.

Prav njegova majhnost dela vprašanje zanimivo.

Je majhen prostor nujno tudi šibek?

Ali pa lahko majhnost omogoči hitrejše preizkušanje, natančnejše merjenje rezultatov, neposrednejše vključevanje ljudi in vzpostavljanje odnosov med akterji, ki bi se v velikem mestu veliko težje srečevali?

»Švica Krasa« se rodi iz te spremembe perspektive.

Majhnost ne kot obsodba.

Majhnost kot eksperimentalno merilo.

Meja ne kot rob.

Meja kot prednost.

Dvojezičnost ne kot strošek, ki ga je treba upravljati.

Dvojezičnost kot kulturni in odnosni kapital.

Skupna lastnina ne kot zgodovinska anomalija.

Skupna lastnina kot vprašanje o prihodnosti.

2. Srenje: prihodnost, skrita v preteklosti

V številnih krajih si razvoj predstavljajo kot iskanje nečesa, česar še ni.

Na Krasu pa se lahko del odgovora skriva v nečem, kar obstaja že zelo dolgo.

V srenjah.

Beseda zveni, kot da pripada času pred sodobnim gospodarstvom. Spominja na pašnike, gozdove, običaje, družine, vaške skupnosti. Zato bi jo bilo lahko skrčiti na etnografsko zanimivost: na staro obliko lastnine, ki je preživela modernost.

To bi bila napaka.

Področje skupne oziroma kolektivne lastnine je pravno zapleteno in različnih oblik ne smemo enačiti. Srenje, pravice skupne rabe, družinske skupnosti, kolektivna zemljišča in druge ureditve imajo lahko različne pravne temelje in režime. Prav srenje tržaškega Krasa so bile predmet posebne pozornosti pravne literature.[4]

Nacionalni okvir je dobil nov pomen tudi z italijanskim zakonom št. 168 iz leta 2017 o kolektivnih zemljiščih. Zakon priznava ureditve izvornih skupnosti ter poudarja njihovo sposobnost upravljanja naravne, gospodarske in kulturne dediščine, vezane na teritorialno podlago skupne lastnine, tudi z vidika medgeneracijske odgovornosti.[5]

Ta beseda - medgeneracijsko - spremeni način, kako gledamo na takšno premoženje.

Skupno zemljišče ni samo površina.

Je dediščina, ki je prišla iz preteklosti in mora obstajati tudi v prihodnosti.

Zakon za različne kategorije kolektivnih dobrin določa močne režime varstva ter jih izrecno povezuje tudi z zaščito okolja in krajine.[6]

Na tej točki je vprašanje laboratorija postalo skoraj neizogibno.

> *Če je treba ta zemljišča dolgoročno varovati, jih je mogoče hkrati uporabljati tudi za ustvarjanje nove vrednosti, ne da bi jih pri tem izčrpavali?*

Ne nujno nepremičninske vrednosti.

Ne nujno pozidave.
Okoljske vrednosti.
Znanstvene.
Kmetijske.
Gozdarske.
Turistične.

Energetske, kjer je to združljivo z njihovim režimom.

Kulturne.

Skupnostni gozd lahko postane laboratorij trajnostnega gospodarjenja z gozdovi.

Travnik se lahko vključi v projekt ohranjanja biotske raznovrstnosti.

Kmetijska površina lahko postane demonstracijsko območje.

Sistem zemljišč lahko omogoči preizkušanje spremljanja ogljika in ekosistemskih storitev.

Pot lahko poveže vasi, krajino in počasni turizem.

Premoženje, ki ga upravlja skupnost, lahko postane zanimivo za evropske programe, ki iščejo prav to: pilotna območja, lokalno vključevanje, upravljanje, biotsko raznovrstnost in možnost prenosa rešitev drugam.

To ne pomeni, da je vse samodejno mogoče.
Prav nasprotno.

Kolektivna narava premoženja zahteva več preverjanja, ne manj.

Treba je ugotoviti, kdo je nosilec pravice.

Kdo predstavlja skupnost.
Katere rabe so dovoljene.

Katere odločitve morajo sprejeti pristojni organi.

Kateri okoljski, krajinski, gozdarski ali prostorski pogoji veljajo.

Katere dejavnosti so združljive s pravnim režimom zemljišč.

Ideja torej ni bila: uporabimo srenje.
Bila je zanimivejša.

> *Vprašajmo se, ali lahko institucija, ki je nastala za varovanje skupnih virov, postane tudi ena od infrastruktur prihodnosti.*

To je bilo gospodarsko vprašanje.

Predvsem pa je bilo institucionalno vprašanje.

3. Prostor kot portfelj virov

Od tega trenutka smo Kras začeli opazovati drugače.
Ne več po upravnih področjih.
Po povezavah.

Stara trta ni bila več samo kmetijstvo. Lahko je bila genetika, spomin, znanstveno raziskovanje, turizem, izobraževanje, kulturni proizvod.

Marmor ni bil samo pridobivanje kamna. Bil je gospodarska zgodovina, oblikovanje, tehnologija, kapital, okoljska sanacija, delo.

Logistično središče ni bilo samo logistika. Lahko bi postalo prostor za razmislek o odpadkih, krožnem gospodarstvu, energiji in novih industrijskih storitvah.

Jezik ni bil samo kultura. Bil je most s Slovenijo.

Meja ni bila samo geopolitika. Bila je naravni dostop do programov sodelovanja.

Skupna lastnina ni bila samo zemljiški fond.

Občina ni bila samo uprava.

LAS ni bil samo subjekt, ki objavlja razpise.

Dežela ni bila samo višja raven oblasti.

In razpis ni bil strategija.

Prav zadnja razlika je postajala vse pomembnejša.

V majhnih okoljih se razvoj pogosto pripoveduje z jezikom finančnih priložnosti.

Objavljen je nov razpis.

Na voljo so sredstva.

Poglejmo, kaj lahko prijavimo.

To je razumljivo, zlasti tam, kjer so redni viri omejeni.

Toda proces se lahko hitro obrne na glavo.

Ne izhajamo več iz problema in zanj iščemo primernega financiranja.

Izhajamo iz financiranja in iščemo problem, ki je dovolj podoben, da ga lahko umestimo v prijavni obrazec.

Rezultat je lahko zaporedje formalno pravilnih projektov, ki pa skupaj ne zmorejo ustvariti kumulativne spremembe.

Švica Krasa je skušala ubrati nasprotno pot.

Najprej strategija.

Nato orodja.

Najprej vprašanje:

> *kakšen prostor želimo zgraditi?*

Šele nato:

> *kateri viri nam lahko pomagajo, da ga zgradimo?*

4. Šest predlogov in en cilj

Spletna stran se je začela polniti s predlogi.

Med seboj so bili različni. Na prvi pogled morda celo preveč različni.

Prvi je zadeval sodelovanje občanov in se je zgledoval po švicarski neposredni demokraciji: Repentabor naj bi postal laboratorij sodelovanja, v katerem bi lahko prebivalci in skupnosti predlagali ideje ter sooblikovali razvojne prednostne naloge.[7]

Drugi se je ukvarjal z lokalno davčno politiko in predlagal civilno ter dvojezično obliko sporazumnega reševanja davčnih vprašanj, ki bi zmanjšala konflikte in olajšala dialog o davkih,

pristojbinah in obročnih plačilih, pri tem pa seveda ohranila vse pravne možnosti varstva, ki jih zagotavlja veljavna ureditev.[7]

Nato je prišla Evropska ampeloteka Krasa.

Tu se je logika spremenila.

Ni šlo preprosto za to, da bi pridelali več vina.

Vprašanje je bilo, ali bi bilo mogoče gensko dediščino avtohtonih kraških sort trte obnoviti, ohraniti, raziskovati in jo poleg gospodarske vrednosti spremeniti tudi v znanstveno in kulturno dediščino.

Stara sorta je nenavaden vir.

Danes ima lahko majhno tržno vrednost, jutri pa ogromno.

Ko enkrat izgine, je ni mogoče ponovno ustvariti.

Ohranjati jo zato pomeni obravnavati biotsko raznovrstnost kot kapital.

Ne kapital v ozkem smislu cene.

Kapital kot nekaj, kar ustvarja možnosti za prihodnost.

Sledil je projekt »Narejeno in pridelano izključno v Repentabru™«, z idejo, da bi teritorialno identiteto povezali z digitalno sledljivostjo prek sistema »Kraška veriga«. Namen predloga ni bil ustvariti še ene lokalne blagovne znamke, temveč sistem, v katerem bi bilo mogoče preverjati izvor, pristnost, trajnost in zgodbo izdelkov.[7]

Nato je prišel projekt »Krožna dolina Fernetiči«.

Njegovo izhodišče je bilo drugačno.

Spletna stran izhaja iz konkretnega dogodka: po spremembah, ki jih je uvedel zakonski odlok 116/2020, je izstop logističnega središča Fernetiči iz javne službe ravnanja z odpadki vplival na občinske prihodke iz pristojbine za ravnanje z odpadki. Predlog te izgube ni obravnaval samo kot proračunski problem, ampak kot izhodišče za razmislek o novem gospodarstvu, povezanem s krožnostjo in storitvami.[7]

To je bila morda najbolj jasna ponazoritev metode.

Ko pride do izgube, tradicionalni odziv išče nadomestilo.

Razvojna strategija pa se vpraša, ali lahko sprememba, ki je izgubo povzročila, ustvari novo dejavnost.

Šesti predlog se je ozrl h kamnu.

Repentabrski marmor.

Gre za vir z mednarodno zgodovino, ki ga je laboratorij predlagal povezati - ob nujnih pravnih, okoljskih, industrijskih in finančnih preverjanjih - z instrumenti, ki bi lahko pritegnili kapital, posodobili tehnologije in ustvarili obdelavo z višjo dodano vrednostjo. Tudi sama spletna stran poudarja potrebo po varovanju prostora in razliko med gospodarskim vrednotenjem ter preprostim izkoriščanjem.[7]

Demokracija.

Davčna vprašanja.

Biotska raznovrstnost.

Digitalna identiteta.

Krožno gospodarstvo.

Kamen in finance.

Zdelo se je, da gre za šest smeri.

V resnici pa so začele izrisovati eno samo vprašanje:

> *koliko vrednosti ostane neizkoriščene, kadar se viri nekega prostora upravljajo ločeno drug od drugega?*

Končni odgovor projekta je dobil namenoma ambiciozno ime:
KRAS UNESCO 2035.

Predlog izhaja iz Tabora v Repentabru in dolgoročno zamišlja čezmejno kandidaturo Klasičnega Krasa, oblikovano med Italijo in Slovenijo. V zasnovi, ki jo je objavil laboratorij, UNESCO ni sedmi ločen projekt: predstavljal naj bi cilj, ki drugim šestim daje skupno smer.[7]

Ne obljuba, da bo priznanje pridobljeno.

Ne turistična bližnjica.

Obzorje.

Način, kako različne projekte prisiliti, da odgovorijo na zahtevnejše vprašanje:

> *kakšen prostor moramo graditi danes, da si bomo čez deset let sploh lahko predstavljali, da ga svetu predstavimo kot skupno dediščino?*

To vprašanje spremeni vse.

Kajti tudi če končnega priznanja nikoli ne bi bilo, nas tak cilj vseeno prisili, da delamo na kakovosti krajine, biotski raznovrstnosti, čezmejnem sodelovanju, dokumentaciji, sodelovanju skupnosti, upravljanju dediščine in sposobnosti pripovedovati prostor kot celoto.

V tem smislu je KRAS UNESCO 2035 manj zanimiv kot sama kandidatura in bolj kot projektna disciplina.

Prisili nas, da razmišljamo dolgoročno.

Dolgo razmišljanje pa je ena najtežjih stvari v sistemu, ki nenehno dela z letnimi proračuni, upravnimi mandati, roki razpisov in vsakodnevnimi nujnostmi.

5. Od ideje do izvedljivosti

Ideje imajo eno napako.

So brezplačne.

Dokler jih ne poskušamo uresničiti, si lahko zamislimo karkoli.

Prava selekcija se začne šele takrat, ko projekt trči ob ceno zemljišča, člen zakona, dovoljenje, občinsko ali deželno pristojnost, evropsko uredbo ali proračun.

Zato je spletna stran uvedla prvo analizo izvedljivosti šestih predlogov in cilja KRAS UNESCO 2035.

Namen je bil oceniti pravni in institucionalni okvir, pogoje izvedbe, gospodarsko vzdržnost, kritične točke, časovne okvire ter možne vire financiranja, pri čemer so se predlogi primerjali tudi z občinskim statutom.[8]

To je bil najpomembnejši prehod.

Laboratorij je iz prostora idej spreminjal v prostor preverjanja.

Vzemimo ampeloteko.

Podoba evropskega središča za vinogradniško biotsko raznovrstnost je močna.
Toda kdo je lastnik zemljišča?
Kdo zbira genski material?
Kateri fitosanitarni predpisi veljajo?
Kdo vodi raziskave?
Občina?
Univerza?
Fundacija?
Kmetijsko podjetje?
Mreža različnih akterjev?
Koliko stane vzdrževanje zbirk?
Kateri del je mogoče financirati iz kmetijskih skladov?
Kateri iz evropskih raziskovalnih programov?
Katere dejavnosti bi lahko ustvarjale prihodke?
Katere pa bi ostale dejavnosti v javnem interesu?
Izvedljivost se začne prav s temi vprašanji.
Enako velja za srenjo.
Ni dovolj reči, da razpolaga z zemljišči.
Poznati je treba statut, nosilce pravic, pravni režim premoženja, namembnost, postopke odločanja in morebitne omejitve.
Enako velja za občino.
Ni dovolj, da je projekt koristen.
Spadati mora med pristojnosti organa, biti združljiv s programskimi dokumenti, imeti finančno kritje in prestati zakonit upravni postopek.
To se lahko zdi kot nasprotje inovacijam.
V resnici je pogoj, da inovacija postane resna.
Težava nastane takrat, ko se ta dva svetova - domišljija in postopek - nehata pogovarjati.

6. Trkanje na vrata

Na tej točki se začne najmanj spektakularen del vsakega teritorialnega projekta.
Sogovorniki.
Civilni laboratorij si lahko zamišlja.
Lahko analizira.
Lahko piše.
Lahko gradi scenarije.
Toda sam nima večine instrumentov, potrebnih za uresničitev teh idej.
Ne sprejema prostorskih aktov.
Ne razpolaga z javnim premoženjem.
Ne dodeljuje deželnih prispevkov.
Ne spreminja občinskih pravilnikov.

Ne zastopa srenj.

Ne upravlja sredstev LEADER.

Ne podpisuje prijave na Interreg v imenu drugih ustanov.

Da bi ideja postala resničnost, so zato potrebni različni akterji.

Občina je eden izmed njih - neizogibno.

Ne zato, ker bi morala narediti vse.

Prav nasprotno.

Ena najpogostejših napak pri lokalnem razvoju je prav predstava, da bi morala občina biti subjekt, ki vse izvede sama.

Občina lahko dovoljuje, programira, usklajuje, sodeluje, sofinancira, daje na voljo premoženje, sklepa sporazume, se vključuje v partnerstva ali v nekaterih primerih prevzame vlogo upravičenca.

Toda nekatere dejavnosti morajo pripadati podjetjem.

Druge raziskovalnim ustanovam.

Druge skupnostim, ki upravljajo lastnino.

Spet druge organizacijam tretjega sektorja, kmetijskim izvajalcem ali evropskim partnerstvom.

Težava ni najti enega samega protagonista.

Težava je zgraditi pravo arhitekturo.

Tu vstopi tudi LAS Kras.

LAS Kras se predstavlja kot agencija za gospodarski in socialni razvoj Krasa in italijanske Istre, ki podpira ustanove, podjetja in lokalne skupnosti. Lokalna razvojna strategija 2023-2027 je izrecno zgrajena na pristopu LEADER in participativnem lokalnem razvoju, s sodelovanjem javnih subjektov, podjetij in skupnosti.[9]

Zato je bilo naravno, da je postal del obzorja laboratorija.

Kmetijstvo.

Počasni turizem.

Lokalni proizvodi.

Sodelovanje.

Biotska raznovrstnost.

Podeželske inovacije.

Skoraj iste sestavine so se vedno znova pojavljale tudi v naših predlogih.

Toda tudi tu se je pokazala razlika med tem, da imaš naravnega sogovornika, in tem, da samodejno razpolagaš z izvedbenim instrumentom.

LAS deluje znotraj odobrenih strategij, ukrepov, pravil upravičenosti, meril in finančnih ovojnic.

Dober predlog je lahko popolnoma skladen s splošno vizijo, pa v tistem trenutku zanj vseeno ni primernega razpisa.

Lahko se zgodi tudi obratno: razpis obstaja, vendar ni subjekta, ki izpolnjuje pogoje.

Ali pa subjekt obstaja, vendar še nima zemljišča na razpolago.

Ali je zemljišče na voljo, projekt pa še ni dovolj zrel.

To zaporedje pogojev je začelo razkrivati preprosto in hkrati frustrirajoče dejstvo.

> *V prostoru viri obstajajo. Le redko pa že obstajajo v kombinaciji, ki je potrebna za zagon projekta.*

Razvoj pomeni tudi sestaviti prav to kombinacijo.

Lastnik.

Pravni subjekt.

Tehnični projekt.

Občina.

Znanstveni partner.

Financiranje.

Dovoljenja.

Trg.

Skupnost.

Ena sama prazna rubrika lahko ustavi celotno zasnovo.

7. Razpisi niso strategija

Spremljanje finančnih priložnosti je zato postalo stalni del laboratorija.

Avtonomna dežela Furlanija - Julijska krajina.

LAS.

Interreg Italija-Slovenija.

Italija-Hrvaška.

Euro-MED.

LIFE.

Horizon Europe.

Programi za gozdove, biotsko raznovrstnost, turizem, zeleno infrastrukturo, energijo, kulturo in ogljik.

Vsak nov razpis smo brali ne samo z vprašanjem, koliko denarja je na voljo, ampak z vrsto veliko bolj konkretnih vprašanj.

Kdo lahko sodeluje?

Občina?

MSP?

Kmetijsko podjetje?

Srenja?

Univerza?

Čezmejno partnerstvo?

Ali mora prijavitelj biti lastnik zemljišča?

Je dovolj, da ga ima v upravljanju?

Je potreben dokončni projekt?

Kolikšno je sofinanciranje?

Kateri stroški so upravičeni?
Kako dolg je projekt?
Kaj mora obstajati že pred oddajo prijave?

Ta vprašanja so začela postopoma spreminjati tudi same ideje.

In prav to bi moral početi dober proces preverjanja izvedljivosti.

Ne braniti prvotnega projekta za vsako ceno.

Izboljševati ga.
Včasih ga zmanjšati.
Včasih ga razdeliti.

Včasih ugotoviti, da prvotno zamišljeni subjekt ni pravi.

Včasih odnehati.
Tudi odpoved je rezultat.

Ena najpomembnejših nalog resne študije je dovolj zgodaj ugotoviti, da določena pot ne deluje.

Veliko preden smo zanjo porabili denar.

Spremljanje razpisov je pokazalo še eno težavo.

Razpisi imajo časovna okna.
Prostor pa ima precej daljši čas.
Razpis je lahko odprt trideset dni.
Partnerstvo pa nastaja več mesecev.

Kmetijska površina je lahko idealna, vendar je treba prej urediti pravico do uporabe.

Stavba je lahko popolna, vendar projektna dokumentacija manjka.

Občina bi lahko bila upravičenec, vendar mora ideja najprej vstopiti v programiranje.

Evropski razpis je lahko popolnoma skladen z našim ciljem, vendar zahteva pet držav, laboratorij pa v tistem trenutku pozna eno.

Teritorialni razvoj je zato vse manj spominjal na zaporedje projektov in vse bolj na stalno dejavnost pripravljanja.

Pripravljen moraš biti, še preden se razpis odpre.

Sicer razpis začne narekovati projekt.

In prav temu se je Švica Krasa želela izogniti.

8. Preden sodimo, moramo poznati

Bolj ko so predlogi postajali konkretni, jasneje se je kazala potreba.
Poznati izhodišče.
Ne tistega, ki ga zaznavamo.

Tistega, ki ga je mogoče dokazati z dokumenti.

Koliko občina investira?
Kateri so bili glavni viri financiranja?

Kako se je spreminjala struktura prihodkov?

Kakšno premoženje ima?

Kateri projekti so že načrtovani?
Katere finančne omejitve obstajajo?

Kateri del tega, kar si zamišlja laboratorij, je bil morda že predviden?
Kaj je bilo že preizkušeno v preteklosti?
Kaj se je ustavilo?

Kaj bi lahko bilo nezdružljivo z že prevzetimi obveznostmi?

Odgovora ni bilo mogoče zgraditi iz vtisov.
Potrebni so bili dokumenti.
Zaključni računi.
Proračuni.
Programski dokumenti.
Ostanki obveznosti in terjatev.
Skladi.
Zadolženost.
Premoženje.
Udeležbe v družbah.
Investicije.
Zunanja financiranja.
Pristojbina za ravnanje z odpadki.
Spremembe proračuna.

To ni del teritorialnega projekta, ki konča na fotografijah.

Je pa del, ki odloča, ali je predlog resen.

Laboratorij je zato začel samostojno rekonstruirati javno dokumentacijo Občine Repentabor.
Veliko aktov je bilo dostopnih na spletu.

Ne pa vseh, ki so bili po naši presoji potrebni za oblikovanje popolnih časovnih vrst.

Tu se je treba ustaviti pri pomembnem razlikovanju.

Dokument, ki ga ne najdemo na spletni strani, ni samodejno dokument, ki ne obstaja.
Ne pomeni, da ni bil izdelan.
Ne pomeni, da je občina nekaj opustila.
Pomeni samo eno:

> *oseba, ki izvaja analizo, ga ni našla.*

To razlikovanje je temelj celotne metode.

Kajti cilj ni bil poiskati dokaze za že sprejeto tezo.

Cilj je bil pridobiti dovolj popolno dokumentacijsko podlago, da bi lahko prvotne hipoteze po potrebi tudi ovrgli.

Pridobljeno gradivo naj bi omogočilo jasno razlikovanje med uradnimi podatki, našimi izračuni in obdelavami, hipotezami, ki jih je treba še preveriti, ter samostojnimi predlogi laboratorija.[10]
Razlika se zdi majhna samo na prvi pogled.

Če začneš pri zaključku in iščeš podatke, ki ga potrjujejo, delaš propagando.

Če začneš pri podatkih in dopuščaš, da spremenijo tvoj zaključek, začneš delati analizo.

9. Eno certificirano elektronsko sporočilo in trideset dni

V noči na 11. avgust 2026 je na uradni naslov certificirane elektronske pošte Občine Repentabor prispelo elektronsko sporočilo.

Potrdilo beleži sprejem ob 02:17:49 in dostavo eno sekundo pozneje.

Šlo je za zahtevo za splošni dostop do javnih dokumentov.

Namen je bil pridobiti dokumentacijo, potrebno za dokončanje ekonomske, finančne, premoženjske in programske rekonstrukcije za obdobje od leta 2020 do 2025.[10]

Zahteva je bila obsežna.

Zaključni računi in priloge.

Proračuni in programiranje.

Spremembe proračuna.

Prihodki.

Pristojbina za ravnanje z odpadki.

Denarna sredstva.

Ostanki terjatev in obveznosti.

Skladi.

Zadolženost.

Premoženje.

Udeležbe v družbah.

Investicije in zunanja financiranja.[10]

Vsebovala pa je tudi pomemben element.

Od občinske uprave ni zahtevala, naj v imenu laboratorija opravi raziskavo, izdela nove študije ali sestavi podatke, ki ne obstajajo.

Zahtevala je že oblikovane in pri upravi shranjene dokumente.

In prav zato, ker je bil seznam obsežen, je predlagala postopno posredovanje.

Dokumenti po letih.

Po vsebinskih področjih.

Povezave do tistega, kar je že objavljeno na spletu.

Digitalne mape.

Prilagodljive prednostne naloge.

Selektivno prekrivanje morebitnih nedostopnih informacij.

Obvestilo o dokumentih, ki jih občina nima ali jih ne hrani več.

Časovni načrt posredovanja.[10]

Načelo je bilo preprosto.

Ni bilo treba dobiti vsega naenkrat.

Treba je bilo začeti.

Italijanska ureditev splošnega dostopa do javnih dokumentov priznava vsakomur pravico do dostopa - v mejah, ki jih določa zakon - tudi do podatkov in dokumentov, ki presegajo obvezno

objavo; postopek se mora praviloma končati z izrecno in obrazloženo odločitvijo v tridesetih dneh, razen v okoliščinah, ki jih predvideva zakon.[11]

Tako je rok postal del zgodbe.

Avgust je minil.

Prišel je september.

Do 11. septembra po komunikacijah, ki jih je prejel vlagatelj, niso prispeli dokumenti, odločitev o odobritvi ali zavrnitvi, zahteva za zožitev ali pojasnitev zahteve, obvestilo o morebitnih tretjih osebah z nasprotnimi interesi ali predlog postopnega posredovanja. Prav tako ni bilo prejeto obvestilo o protokolarni številki, ki je bilo zahtevano v sporočilu po certificirani elektronski pošti. Gradivo, ki ga je objavil laboratorij, pravilno poudarja, da niso bile znane morebitne notranje aktivnosti uradov niti razlogi, zaradi katerih odgovora še ni bilo.[10]

Ta točka si zasluži pozornost.

Postopkovni molk je namreč izjemno lahko spremeniti v politično pripoved.

Mi proti njim.

Državljan proti palači.

Ideja proti birokraciji.

To je udobna pripoved.

In skoraj vedno preveč preprosta.

Majhna občina ima lahko omejeno število zaposlenih.

Obsežna zahteva lahko vključuje več uradov.

Arhivi so lahko organizirani na različne načine.

Nekatere podatke je morda treba zakriti.

Pojavijo se lahko vprašanja razlage.

Lahko preprosto obstajajo drugi nujni postopki.

Ali pa je prišlo do organizacijske težave.

Brez dokumentov tega ne vemo.

In prav ta stavek - tega ne vemo - je bistven.

10. septembra se je iztekel rok, kot ga je izračunal laboratorij.

11. septembra je bila odgovorni osebi za preprečevanje korupcije in transparentnost poslana zahteva za ponovno preučitev postopka.

Ne obtožba.

Postopek.

V zahtevi za ponovno preučitev je bilo zahtevano preverjanje neodziva, sprejetje izrecne odločitve, kjer je mogoče postopno posredovanje in delni dostop ter natančna obrazložitev morebitnih omejitev. Podredno je bilo predlagano takojšnje posredovanje dokumentacije, ki je že na voljo v digitalni obliki, in določitev časovnega načrta za preostalo gradivo.[10]

Zahteva je ponovno izrazila pripravljenost za dogovor o izvedbenih načinih, ki bi bili vzdržni tudi za občinske urade, ter izrecno poudarila, da ponovna preučitev ne predpostavlja nepravilnosti in ni osebna obtožba.[10]

Ta epizoda bi se sama po sebi lahko zdela obrobna v primerjavi z ambicijo spreminjati Kras.

Eno certificirano elektronsko sporočilo.

En rok.
Ena ponovna preučitev.
Pa vendar je to morda eden od dogodkov, ki najbolje razloži celoten projekt.
Kajti nenadoma je razdalja med vizijo in resničnostjo postala merljiva.
Ne v kilometrih.
V korakih.
Za načrtovanje potrebujemo podatke.
Za podatke potrebujemo dokumente.
Za dokumente je lahko potrebna formalna zahteva.
Za zaključek zahteve obstaja postopek.
Če postopek v predvidenem roku ne prinese izida, obstaja možnost ponovne preučitve.
Vsak korak je legitimen.
Vsak korak ima svoj razlog.
Toda vsak korak zahteva čas.
In prav v tem prostoru se razvoj pogosto upočasni.

10. Težava ni molk

Lahko bi sklenili, da je bila težava neprejet odgovor.
Ni bila.
Ali vsaj ni bila najbolj zanimiva težava.
Prava težava je bil prostor med idejo in odločitvijo.
Ta prostor obstaja povsod.
V majhnih okoljih pa je še posebej viden.
Predstavljajmo si navidezno preprost predlog.
Obnoviti skupno površino za projekt biotske raznovrstnosti.
Najprej moramo vedeti, kdo je njen nosilec.
Nato kdo lahko odloča.
Nato ali je projekt združljiv s pravnim režimom zemljišča.
Nato je morda treba vključiti občino.
Nato potrebujemo znanstvenega partnerja.
Nato je treba najti program.
Program lahko zahteva mednarodno partnerstvo.
Za partnerstvo so lahko potrebni meseci.
Razpis pa se morda zapre čez šest tednov.
In projekt, ki je bil videti kot dobra lokalna ideja, se je spremenil v sistem odvisnosti.
Noben od teh korakov ni nepotreben.
Skoraj vsi obstajajo zato, da nekaj varujejo.
Zakonitost.
Konkurenco.

Okolje.
Lastnino.
Javni denar.
Zasebnost.
Enako obravnavo.
Odgovornost.
Cilj ni odpraviti postopka.

Cilj je zgraditi teritorialno sposobnost, ki zna skozi postopek.

Ta razlika je ključna.

Javna razprava o upravah namreč prepogosto niha med dvema skrajnostma.

Na eni strani pričakovanje, da mora biti vse takojšnje.

Na drugi strani predstava, da upravna zapletenost neizogibno pomeni nepremičnost.

Nobeno stališče ni zadovoljivo.
Postopek ni sovražnik.

Toda postopek brez projektne sposobnosti ne proizvaja razvoja.

Prav tako briljantna ideja brez postopka ostane samo predstavitev.

Resnična naloga je zgraditi most med obema.

11. Upravljati sedanjost, načrtovati prihodnost

Tu se pokaže ena najtežje razložljivih razlik.

Upravljati prostor in razvijati prostor ni isto delo.

Oboje je potrebno.
Uprava mora zagotavljati kontinuiteto.
Proračune.
Storitve.
Dajatve.
Vzdrževanje.
Zaposlene.
Odpadke.
Roke.
Zakonske obveznosti.
Javna naročila.
Transparentnost.

Vsak dan obstaja nekaj, kar mora biti opravljeno, da javni sistem sploh lahko deluje naprej.

Razvoj pa dela z nečim, česar še ni.
Raziskovalnim središčem, ki še ne obstaja.
Novo vrednostno verigo, ki je še ni.

Modelom okoljskega upravljanja, ki še ni vzpostavljen.

Mednarodno kandidaturo, ki še ne obstaja.

Mrežo podjetij, ki še ni nastala.

Čezmejno partnerstvo, ki ga še ni.

Veliko težje je namenjati čas nečemu, česar še ni, kadar tisto, kar že obstaja, neprestano ustvarja nove roke.

To ni nujno vprašanje volje.

Je tudi vprašanje strukture.

Majhna občina praviloma nima oddelka, v katerem bi skupaj delali ekonomisti, strokovnjaki za evropske projekte, okoljski tehniki, finančni analitiki, strokovnjaki za javno-zasebna partnerstva in specialisti za inovacije.

Toda za resen teritorialni projekt so vsa ta znanja potrebna.

Morda ne za polni delovni čas.

Morda ne znotraj občine.

Toda nekje se morajo srečati.

Tu je laboratorij začel prepoznavati svojo možno funkcijo.

Ne nadomestiti občine.

Ne nadomestiti LAS-a.

Ne nadomestiti srenj.

Ne nadomestiti podjetij.

Ustvariti prostor, v katerem se lahko deli povežejo, še preden pridejo na mizo ustanove, ki mora odločiti.

V določenem smislu opraviti delo, ki ga običajno nihče nima v celoti v svojih rokah.

12. Razdrobljenost kot gospodarski problem

Majhna območja veliko govorijo o pomanjkanju virov.

Včasih upravičeno.

Toda ob opazovanju Krasa se je začela kazati drugačna težava.

Viri so obstajali.

Bili so razdrobljeni.

Zemljišča so pripadala različnim subjektom.

Pristojnosti različnim ustanovam.

Financiranje je prihajalo iz različnih programov.

Univerze so imele znanje.

Podjetja operativne sposobnosti.

Skupnosti prostor.

Občina institucionalne pristojnosti.

LAS je imel instrumente podeželskega razvoja.

Dežela programe in sredstva.

Evropska unija finančne programe.

Slovenija je bila le nekaj kilometrov stran.

Pa vendar noben od teh elementov sam po sebi ni predstavljal strategije.

> *Težava majhnih območij ni nujno v tem, da so majhna. Težava je, da so razdrobljena.*

To je postala ena od tez laboratorija.
Razdrobljenost ni samo upravna.
Je miselna.

O turizmu razpravlja tisti, ki se ukvarja s turizmom.
O gozdovih tisti, ki se ukvarja z gozdovi.
O kmetijstvu kmetijski sektor.
O kulturi kultura.
O proračunu proračun.
O Evropi urad za Evropo, če sploh obstaja.

Toda obiskovalec, ki hodi po kraški poti, ne prečka proračunskih poglavij.
Prečka krajino.
Sreča gozd.
Gostilno.
Vinograd.
Jezik.
Vas.
Kamen.
Morda srenjo.
Kupi izdelek.
Prespi v nastanitvi.
Prebere dvojezično tablo.
Njegova izkušnja je povezana v celoto.
Uprava je po nujnosti sektorska.
Razvoj se mora naučiti biti oboje.

Sektorski tam, kjer je potrebna strokovnost.
Povezan tam, kjer je potrebna vizija.

13. LAS in logika LEADER

Zato je model LEADER konceptualno zanimiv.

Lokalna razvojna strategija 2023-2027 skupine LAS Kras govori o vključevanju skupnosti in skupnem teritorialnem načrtovanju po pristopu od spodaj navzgor.[9]
To so tehnični izrazi.
Toda opisujejo preprosto načelo.

Razvoj podeželja ne bi smel prihajati izključno od zgoraj kot že pripravljen paket.

Graditi bi ga morali skozi poznavanje lokalnih potreb in lokalnih akterjev.

V teoriji je prav to teren, na katerem bi se moral laboratorij, kot je Švica Krasa, srečati z lokalno akcijsko skupino LAS Kras.

Ne zato, ker bi morala skupina LAS njegove predloge samodejno financirati.

Temveč zato, ker se oba - vsak v svoji vlogi - vrtita okoli istega vprašanja:

> *kako lokalne vire spremeniti v razvojno sposobnost?*

V končni različici knjige bo treba posamezne stike z LAS Kras rekonstruirati na podlagi dejanskih komunikacij, zahtev in odgovorov, brez pripisovanja izidov ali stališč, ki niso dokumentirana.

Toda še preden vstopimo v to kronologijo, se pokaže nauk.

Prostor ne potrebuje samo financerjev.

Potrebuje prevajalce.

Nekdo mora potrebo prebivalca prevesti v jezik projekta.

Projekt v jezik razpisa.

Razpis v jezik podjetja.

Raziskavo v jezik uprave.

Predpis v jezik skupnosti.

Skupnost v jezik Evrope.

Morda je prav to ena najbolj podcenjenih funkcij lokalnega razvoja.

14. Meja, ki bi morala množiti, ne deliti

Na Krasu obstaja še ena okoliščina, ki vse skupaj hkrati otežuje in dela veliko zanimivejše.

Meja.

Za generacije je meja pomenila politični in zgodovinski prelom.

Danes, znotraj Evropske unije in schengenskega prostora, ista geografija omogoča razmislek o drugačni vrsti prostora.

O funkcionalnem prostoru, ki se ne ujema popolnoma z upravno črto.

Narava to pove sama.

Kras se ne konča na mejnem prehodu.

Podzemna voda ne kaže potnega lista.

Biotska raznovrstnost ne razlikuje med Italijo in Slovenijo.

Poti nimajo spomina na carino.

Sorte vinske trte, tradicije in družine imajo zgodbe, ki prečkajo mejo.

Od tod naraščajoče zanimanje laboratorija za Interreg in druge programe sodelovanja.

Ne zato, ker bi »evropsko« samodejno pomenilo boljše.

Ampak zato, ker so nekateri kraški problemi po svoji naravi čezmejni.

Biotska raznovrstnost.

Voda.

Turizem.

Mobilnost.

Krajina.

Kulturna dediščina.

Raziskovanje.

Če merilo problema prečka mejo, bi jo moral biti sposoben prečkati tudi projekt.

In tu se je ponovno pojavila Švica - ne kot rešitev, temveč kot metafora.

Kot sposobnost graditi institucije, ki različnim identitetam in avtonomijam omogočajo sodelovanje, ne da bi morale postati enake.

Krasu ni bilo treba izbrisati razlik.

Moral se je naučiti, kako jih pripraviti do sodelovanja.

15. Težavnost spremembe perspektive

Na tej točki se je začela kazati globlja težava.

Ni šlo za pomanjkanje projektov.

Ideje so prihajale hitreje, kot jih je bilo mogoče preverjati.

Niti za pomanjkanje razpisov.

Evropskih in deželnih priložnosti je bilo veliko.

Težava je bila spremeniti perspektivo.

Desetletja so se številna območja učila razvoj razumeti kot nekaj, kar pride od zunaj.

Pride tovarna.

Pride investitor.

Pride financiranje.

Pride deželni program.

Pride evropski projekt.

Pride velik dogodek.

Kaj pa se zgodi, če razvoj ne pride?

Treba ga je ustvariti.

In ustvarjati razvoj pomeni opravljati delo, ki je veliko manj vidno.

Kartirati.

Preučevati.

Povezovati.

Klicati.

Pisati.

Popravljati.

Zahtevati dokumente.

Brati pravilnike.

Najti partnerja.

Ugotoviti, da ni upravičen.

Na novo sestaviti projekt.

Čakati na odgovor.

Spremeniti pot.

Včasih začeti znova.

To je dejavnost, ki ne proizvaja takojšnjih otvoritev.

Dolgo časa proizvaja predvsem datoteke.

Tabele.

Sporočila po certificirani elektronski pošti.

Sheme.

Konceptne zapiske.

Analize.

Morda je prav zato tako težko pripisati takemu delu politično in družbeno vrednost.

Skupnost zlahka vidi na novo asfaltirano cesto.

Veliko težje pa vidi delo, potrebno za pripravo evropske kandidature, ki bo morda čez tri leta prinesla prav to cesto, raziskovalno središče ali okoljski projekt.

Strateški razvoj trpi zaradi te težave.

Njegovi stroški so takojšnji.

Rezultati odloženi.

In niso zagotovljeni.

16. Tveganje kot neizogiben element

Obstaja še ena beseda, ki jo morajo uprave obravnavati z veliko previdnostjo, medtem ko jo inovatorji radi podcenjujejo.

Tveganje.

Za tistega, ki predlaga, je tveganje možnost, da ideja ne bo delovala.

Za javnega administratorja lahko pomeni tudi odgovornost, zakonitost porabe, nadzore, postopke oddaje naročil in spore.

Gre za različna pogleda.

Oba sta racionalna.

Kdor predlaga radikalno nov projekt, naravno gleda predvsem na možni rezultat.

Kdor mora podpisati upravni akt, mora gledati tudi na vse, kar bi lahko šlo narobe.

To je eden od razlogov, zakaj je lahko odnos med inovacijo in upravo zahteven tudi takrat, ko vsi delujejo v dobri veri.

Laboratorij ima zato posebno odgovornost.

Ne more se zadovoljiti z izjavo:

ideja je lepa.

Na drugo stran mize mora priti že z delom odgovorov.

Koliko stane?

Kdo plača?

Kateri predpis velja?

Kakšno je tveganje?

Kdo upravlja?

Kateri je prvi korak, ki ga je mogoče obrniti?

Kako lahko idejo preizkusimo v majhnem merilu?

Kako izmerimo rezultat?
Kaj se zgodi, če ne deluje?

Morda je prav v tem resnična razlika med predlogom in projektom.

17. Spoznati, primerjati, preveriti, predlagati

Počasi je iz vseh teh izkušenj začela nastajati metoda.
Ni bila napisana vnaprej.
Nastajala je skozi delo.

> *SPOZNATI → PRIMERJATI → PREVERITI → PREDLAGATI.*[10]

Spoznati pomeni začeti pri dokumentih.
Ne pri prepričanjih.
Proračuni.
Zemljišča.
Predpisi.
Podatki.
Obstoječe strategije.
Že izvedeni projekti.
Neuspeli projekti.

Primerjati pomeni stopiti iz lastne miselne meje.
Pogledati Švico.
Pogledati Slovenijo.
Pogledati druge majhne občine.
Pogledati evropske programe.

Pogledati, kako je drug prostor reševal podoben problem.
Ne zato, da bi kopirali.

Da ne bi znova izumljali tistega, kar so se drugi že naučili.

Preveriti pomeni idejo izpostaviti resničnosti.
Je zakonita?
Jo je mogoče financirati?
Je gospodarsko smiselna?
Obstaja subjekt, ki jo lahko izvede?
Katera dovoljenja so potrebna?
Kakšna tveganja ustvarja?
Obstaja povpraševanje?
Kdo jo bo upravljal po koncu financiranja?
In šele na koncu:
predlagati.

Na prvi pogled se zdi, da takšno zaporedje proces upočasnjuje.
V resnici bi ga moralo pospešiti.

Ker zmanjšuje število idej, ki se ustavijo v najslabšem možnem trenutku: ko so že postale drage.

18. Laboratorij

Ob nastanku je Švica Krasa lahko delovala kot zbirka predlogov.

Po nekaj tednih je začela postajati nekaj drugega.

Eksperiment o tem, kako razvoj sploh deluje.

Predlogi so ostali.

Neposredna demokracija.

Davčno usklajevanje.

Ampeloteka.

Narejeno in pridelano.

Krožna dolina Fernetiči.

Repentabrski marmor.

KRAS UNESCO 2035.[7]

Toda postopoma ni bilo več najbolj zanimivo samo vprašanje, ali bo vsak od njih uspel.

Bolj pomembno je postajalo razumeti, kaj mora obstajati, da bi katerikoli predlog sploh lahko uspel.

Kateri podatki.

Kateri subjekti.

Katere kompetence.

Koliko časa.

Kateri postopki.

Kakšno zaupanje.

Kakšna sposobnost sodelovanja.

To je bila prava raziskava.

Kras je hkrati postal predmet in laboratorij.

Resničen prostor, na katerem je mogoče preizkusiti vprašanje, ki zadeva na tisoče drugih majhnih evropskih območij.

Kako gradiš razvoj, če nimaš velikih struktur?

Kako aktiviraš vire, ki že obstajajo?

Kako zgradiš projektno sposobnost?

Kako institucijo prepričaš, naj resno obravnava predlog, ki je nastal zunaj nje, ne da bi od nje zahteval, naj se odreče lastni odgovornosti?

Kako skupno dobrino spremeniš v priložnost, ne da bi izdal njeno naravo?

Kako uporabiš razpis, ne da bi postal odvisen od razpisov?

Kako prečkaš mejo, ne da bi jo izbrisal?

Kako varuješ prostor, medtem ko skušaš ustvariti vrednost?

Dokončnih odgovorov še ni bilo.

Prav to je bilo bistvo.

19. Prostor, ki se mora naučiti prepoznati samega sebe

Morda največja ovira razvoju ni vedno pomanjkanje denarja.
Lahko je pomanjkanje skupne predstave.

Če prostor ne zna opisati, kaj želi postati, vsak akter povsem racionalno deluje znotraj svojega majhnega področja.

Občina upravlja.
Podjetje prodaja.
LAS objavlja ukrepe.
Srenja upravlja svoje premoženje.
Univerza raziskuje.
Dežela programira.
Prebivalec zahteva storitev.
Nihče nujno ne dela nič narobe.

Pa vendar seštevek pravilnih dejanj še ne ustvari strategije.
Potrebna je skupna podoba.

Dovolj konkretna smer, da lahko usmerja različne odločitve, ne da bi jih bilo treba vse centralizirati.

Morda je prav to najgloblji pomen provokacije »Švica Krasa«.
Ne uvoziti švicarskih institucij.

Zgraditi predstavo, da je prostor lahko hkrati pluralen in usklajen.
Da samostojnost ne pomeni osamljenosti.
Da skupnost ne pomeni zaprtosti.

Da skupna lastnina ne pomeni nepremičnosti.

Da dvojezičnost ni zaplet, ki ga je treba prenašati.
Da meja ni samo kraj, kjer se nekaj konča.

20. Točka, kjer se zgodba zares začne

11. septembra 2026 se je laboratorij znašel v nenavadnem položaju.
Objavil je predloge.
Začel jih je preverjati.

Vzpostavil je spremljanje finančnih priložnosti.

V srenjah je prepoznal možno teritorialno infrastrukturo.

Usmeril se je k LAS-u, deželi, evropskim programom in čezmejnemu sodelovanju.

Skušal je rekonstruirati gospodarsko in premoženjsko stanje občine.

In pravkar je sprožil postopek ponovne preučitve, da bi to dokumentacijsko podlago dopolnil.

Nič od tega še ni bilo mogoče imenovati končni rezultat.
Nobena preobrazba še ni bila izvedena.

Nobena kandidatura UNESCO še ni bila pridobljena.

Nobena »Krožna dolina« še ni bila zgrajena.

Nobena evropska ampeloteka še ni nastala.

In prav to je bila faza, vredna pripovedovanja.

Knjige o razvoju se namreč pogosto pišejo potem.

Po investiciji.

Po otvoritvi.

Po uspehu.

Takrat se pot zdi neizogibna.

Oklevanja so pozabljena.

Napačne poti izginejo.

Neuspešni telefonski klici ne pustijo sledi.

Zahteve brez odgovora se izbrišejo iz spomina.

Ideje, ki niso delovale, se zdijo, kot da nikoli niso obstajale.

Končni rezultat rekonstruira svojo preteklost, kot da je vse od začetka vodilo prav do njega.

Ta knjiga je želela narediti nasprotno.

Pripovedovati vmesni čas.

Obdobje, ko še ne veš, ali bo karkoli delovalo.

Ko lahko vsak predlog propade.

Ko lahko en odgovor spremeni projekt.

Ko lahko en dokument ovrže hipotezo.

Ko pravega financiranja morda ne bo.

Ko lahko na začetku obroben sogovornik postane ključen.

To je najbolj negotov del.

In verjetno tudi najbolj uporaben.

Teritorialni razvoj namreč ni ravna črta med idejo in otvoritvijo.

Je zaporedje poskusov zmanjševanja negotovosti.

21. Prvo spoznanje

Na začetku smo mislili, da bo naše delo predvsem iskanje dobrih idej za Kras.

Kmalu je postalo jasno, da je to lažji del.

Ideje obstajajo.

Ljudje jih ustvarjajo neprestano.

Nekatere so odlične.

Druge nemogoče.

Spet tretje se zdijo nemogoče samo zato, ker še nihče ni zgradil zaporedja korakov, ki bi jih naredilo izvedljive.

Pravo delo je vzeti idejo in jo pospremiti skozi svetove, ki govorijo različne jezike.

Prebivalec.

Tehnik.

Upravitelj.

Podjetje.

Predpis.

Proračun.
Lastnik.
Raziskovalec.
Financer.
Evropa.
In poskrbeti, da je ideja na drugi strani še vedno prepoznavna.
Prav tam se je projekt začel spreminjati.
Nismo več poskušali samo razumeti, kateri predlogi bi lahko koristili Repentabru.
Poskušali smo razumeti, kako se zgradi sposobnost predlaganja.
In morda je bil prav to od začetka pravi laboratorij.
Ne prostor, ki ima odgovore.
Prostor, ki gradi metodo, potrebno za njihovo iskanje.

> *Spoznati. Primerjati. Preveriti. Predlagati.*

Najprej dokumenti.
Nato analize.
Nato ideje.
In po idejah končno najtežje:
spraviti jih v stik z resničnostjo.
Prav na tej točki se ta zgodba zares začne.

Opombe in temeljni viri

1. Švica Krasa, spletna stran projekta, predstavitev laboratorija in metoda preverjanja izvedljivosti: https://svizzeradelcarso.com/
2. Švicarska konfederacija, »Federalizem«: https://www.aboutswitzerland.eda.admin.ch/en/federalism
3. Švicarski zvezni urad za kulturo, »Jeziki«: https://www.bak.admin.ch/it/lingue
4. Univerza v Trstu, prispevki o srenjah tržaškega Krasa, institucionalni arhiv: https://arts.units.it/handle/11368/1694509
5. Italijanski zakon št. 168 z dne 20. novembra 2017, »Določbe o kolektivnih zemljiščih«, Normattiva.
6. Italijanski zakon št. 168 z dne 20. novembra 2017, 3. člen, varstvo kolektivnih dobrin ter njihov okoljski in krajinski pomen, Normattiva.
7. Švica Krasa, strateški predlogi in KRAS UNESCO 2035: https://svizzeradelcarso.com/
8. Švica Krasa, analiza izvedljivosti predlogov in institucionalni okvir: https://svizzeradelcarso.com/
9. LAS Kras, Lokalna razvojna strategija 2023-2027 in pristop LEADER: https://galcarso.eu/it/ssl/
10. Švica Krasa, dokumentacija laboratorija o postopku dostopa do javnih dokumentov pri Občini Repentabor, zahteva z dne 11. avgusta 2026 in zahteva za ponovno presojo z dne 11. septembra 2026.
11. Italijanski zakonski odlok št. 33 z dne 14. marca 2013, 5. člen, dostop državljanov do javnih dokumentov in splošni dostop do javnih dokumentov, Normattiva.